

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชน ลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง¹

Narrative and Narration of Nora from Memories of Communities in the Lower Songkhla Lake Basin

รีนฤทัย รอดสุวรรณ²

Reunruethai Rodsuwan

พรพันธุ์ เขมคุณาศัย³

Pornpan Khemakunasai

พัชลินจ์ จินนุ่น⁴

Phatchalin Jeennoon

พรไทย ศิริสาธิตกิจ⁵

Pornthai Sirisatidkit

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่าโนราและนำเสนอภาพวาดเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องเรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

²นิสิตปริญญาเอก สาขาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ติดต่อได้ที่ : rodsuwan@gmail.com

³Ph.D. student, Social Sciences Section, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, e-mail : rodsuwan@gmail.com

⁴รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ติดต่อได้ที่ : K.khemkunasai@gmail.com

⁵Associate Professor Dr., Program in Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, e-mail: K.khemkunasai@gmail.com

⁶ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ติดต่อได้ที่ : phatchalinj@hotmail.com

⁷Assistant. Professor. Dr., Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, e-mail : phatchalinj@hotmail.com

⁸ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ติดต่อได้ที่ : pomthai2517@gmail.com

⁹Assistant Professor Dr., Social Sciences Section, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, e-mail : pomthai2517@gmail.com

โดยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าจีน และชุมชนวัดคูเต่า จากผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม รวม 58 คน โดยใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการทำแผนที่แบบมีส่วนร่วม แนวคิดที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือแนวคิดเรื่องเล่าและความทรงจำร่วม สำหรับการนำเสนอภาพวาดเรื่องเล่าโนราห์ใช้แนวคิดการสร้างสรรค์จิตรกรรม ผลการวิจัยพบว่า เรื่องเล่าโนราห์ในพื้นที่ชุมชนบ้านท่าจีนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องทวด ในขณะที่เรื่องเล่าโนราห์ของชุมชนวัดคูเต่าเป็นเรื่องโนราห์ประชันโรงที่มุ่งเน้นความบันเทิงเป็นหลัก เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องเล่าโนราห์สะท้อนให้เห็นว่าปฏิบัติการโนราห์ภายใต้ความเชื่อและพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของคนก่อให้เกิดความยั่งยืนมากกว่าโนราห์ที่เน้นเพื่อความบันเทิง สำหรับเรื่องเล่าโนราห์จากความทรงจำที่สื่อผ่านภาพวาดจะเป็นเครื่องมือในการบันทึกความทรงจำที่เป็นรูปธรรมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่างสืบไป

คำสำคัญ : เรื่องเล่า การเล่าเรื่อง โนรา ลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

Abstract

The objectives of this research were to study the narratives of Nora to present narrative printings of Nora from the memories of people living in the communities in the Lower Songkhla Lake Basin. In this qualitative research, the field data were mainly gathered in two communities—Tha Jeen Community and Wat Ku Tao Community—in the Lower Songkhla Lake Basin from the 3 main group, a total of 58 people, through observation, interview, and participatory mappings. The concepts used to analyze the data was narratives and collective memories, together with Nora paintings through the concept of creative painting. The research findings indicated that the narratives of Nora from the memories of people in Tha Jeen Community had relationships with a belief called Tuad (great-grandparents) while the narratives told by people in Wat Ku Tao Community were Nora

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ ของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

Competition (Nora Prachan Rong), which was mainly aimed at entertainment. When these two narratives were analyzed and compared, it reflected that Nora was performed according to their beliefs and ceremonies happening in people's everyday life; therefore, Nora performances are sustainable rather than only for entertainment. In addition, the memories of Nora narrative paintings have been applied to record concrete memories of people living in the Lower Songkhla Lake Basin onwards.

Keywords: narratives, narration, Nora, Lower Songkhla Lake Basin

ความนำ

“โนรา” คำเรียกศิลปะการแสดงพื้นบ้านดั้งเดิมของภาคใต้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป และนับเป็นศิลปะการแสดงพ็อนรำที่เก่าแก่คู่บ้านคูเมืองของไทย (ประหยัดเกษม, 2523, น. 126-127) นอกจากโนราจะเป็นวัฒนธรรมความบันเทิงที่ฝังลึกอยู่ในเลือดเนื้อของคนภาคใต้อย่างมีแบบแผนจากการร่ำร้อง และดำรงอยู่ด้วยระบบความเชื่อที่กำกับตั้งแต่แรกเริ่ม ทั้งสัญลักษณ์แห่งความกตัญญู การสืบสานภูมิปัญญา และเป็นสื่อประเพณีที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชนแล้ว โนรายังให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น การอบรมสั่งสอน คุณค่าต่าง ๆ ประสานความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนมีส่วนร่วมในการปลูกฝังคุณธรรมของชาวบ้านให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น (พิทยา บุขรรัตน์, 2546, น. 427-430) นอกจากนี้ก็นำความสุขความเจริญมาสู่ลูกหลานโนราเองผ่านรูปแบบการแก้บน และการเช่นผีบรรพบุรุษ (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, 2523, น. 111) โนราสนองต่อความต้องการของสังคมและต่อปัญหาสังคม จึงนับได้ว่าเป็นส่วนประกอบหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคม (ชวน เพชรแก้ว, 2540, น. 89) ที่ควรค่าแก่การศึกษา

การทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับโนราจากงานวิจัยในช่วงระยะเวลากว่า 2 ทศวรรษ (พ.ศ. 2532-2558) พบว่า พื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ศึกษาในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยจำแนกประเด็นศึกษาได้ 6 ประเด็น คือ ประเด็นที่หนึ่ง ความเชื่อ บทบาท และพัฒนาการของโนรา ประเด็นที่สอง การศึกษาเกี่ยวกับบุคคลที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับโนรา

ทั้ง นายโรง พรานโนรา และคนทรง ประเด็นที่สาม การศึกษาเฉพาะประเภทโนรา เช่น โนราโคลน และการศึกษาเฉพาะโนราพิธีกรรมอย่าง โนราโรงครู และพิธีครอบเทริด ประเด็นที่สี่ การศึกษาองค์ประกอบในการแสดงโนราทั้งด้านเครื่องแต่งกาย ดนตรี ทำรำ และบทร้อง ประเด็นที่ห้า การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ และสืบทอดการแสดงโนรา ประเด็นที่หก การประยุกต์โนราเพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ คือ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาของ สถาบันการศึกษา การออกแบบ ศิลปะ และด้านสุขภาพ (เรีนฤทัย รอดสุวรรณ, 2559, น. 362-376)

ข้อสังเกตที่ได้จากการทบทวนงานวิจัยดังกล่าว พบว่า กิจกรรมบางอย่างเกี่ยวกับ โนราได้สูญหายไปจากชุมชน เช่น การแข่งขันประชันโรง อย่างไรก็ตามกิจกรรมโนรา ที่ชุมชนเคยปฏิบัติสืบต่อกันมาเหล่านี้ล้วนสะท้อนคุณค่าทางจิตใจ และยังอยู่ในความทรงจำ ของคนในชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

การเก็บรวบรวมเรื่องเล่าจากความทรงจำของบุคคลและกลุ่มบุคคลและนำเสนอ ผ่านภาพวาดจึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนพฤติกรรมของสังคม ซึ่งงานวิจัยนี้เป็น ผลผลิตทางวัฒนธรรม (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2559) ชุมชนศึกษาประกอบด้วยชุมชนที่มีเรื่อง เล่าเกี่ยวกับโนราจำนวน 2 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านท่าจีน และชุมชนวัดคูเต่า เนื่องจากชุมชน ทั้ง 2 แห่ง มีความเชื่อ พิธีกรรม และกิจกรรมบันเทิงเกี่ยวกับโนรามานาน้อยกว่า 3 ช่วงอายุคน ซึ่งการวาดภาพโนราจากความทรงจำร่วมของคนในชุมชนลุ่มทะเลสาบ สงขลาตอนล่าง ทำให้กิจกรรมโนราในภาพอดีตปรากฏขึ้นอีกครั้ง ภาพวาดจึงเป็นเสมือน การบันทึกและส่งต่อความทรงจำผ่านกระบวนการเล่าเรื่อง เป็นแหล่งความรู้และ ความทรงจำแบบสหวิทยาการที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวจากอดีต ทำให้มองเห็นชีวิตของ ผู้คนและทราบถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่างในอดีต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง
- 2) เพื่อนำเสนอภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคน ลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ
ของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1) พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าจีน ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และชุมชนวัดคูเต่า ตำบลแม่ทอม อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และคณะโนรา รวม 58 คน

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 วิธี คือ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการทำแผนที่แบบมีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อนำเสนอภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ผู้วิจัยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธี คือ การเก็บเอกสารข้อมูลภาพ และการสนทนากลุ่ม

4) การจัดกระทำข้อมูลและนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมโนราบูชาทวดชุมชนบ้านท่าจีน และโนราประชันโรงชุมชนวัดคูเต่า มาจัด เป็นหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ดีความ นำข้อมูลภาคสนาม เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับโนราบูชาทวดบ้านท่าจีน และโนราประชันโรงวัดคูเต่ามาวิเคราะห์สังเคราะห์และประมวลผลข้อมูลร่วมกับข้อมูลภาพ แล้วจึงนำมาร่างภาพก่อนการขยายงานจริง ด้วยเทคนิคสีฝุ่นบนกระดาษขนาด 80 x 100 เซนติเมตร จำนวน 2 ภาพ นำเสนอเป็นผลงานชุด “ภาพวาดโนราจากความทรงจำร่วมของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง”

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” ผู้วิจัยนำเสนอ 2 ประเด็น คือ เรื่องเล่าโนราจากความทรงจำ

ของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง และภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

1) เรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง จำแนกตามพื้นที่ ดังนี้ เรื่องเล่าโนราที่อยู่ในความทรงจำของคนชุมชนบ้านท่าจีน ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับโนราบูชาทวดที่มีมาแต่อดีต และยังคงปรากฏเหตุการณ์จริงอยู่ ณ ปัจจุบัน โนราบูชาทวดบ้านท่าจีนเกิดจากความเชื่อที่มีต่อทวดตาขุนดำ ซึ่งเป็นดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนและด้วยเชื่อว่าทวดชอบการแสดงโนรา โนราจึงเป็นรูปแบบการบูชาและการแก้บนอย่างหนึ่งที่อยู่คู่กับวันทำบุญบูชาทวดเสมอมาโดยการทำบุญบูชาทวดนี้จะจัดขึ้นในวันอังคารหรือวันเสาร์แรกของเดือนหกในทุกปี โดยจะมีการรำภายในหมู่บ้านก่อนล่วงหน้าหนึ่งคืน รุ่งเช้าจึงมารำยังลานศาลาทวดอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นลานอเนกประสงค์ที่เป็นพื้นที่ส่วนรวมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เดิมนอกจากการรำโนราบูชาทวดแล้วในวันเดียวกันนั้นยังมีการชนวัว การก่อเจดีย์ทราย การทำบุญตักบาตร และการส่งหีบส่งคอนอีกด้วย ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงการรำโนรา การทำบุญตักบาตร และการส่งหีบส่งคอนเท่านั้น

พิธีกรรมโนราบูชาทวดจะเริ่มต้นจากการรำภายในหมู่บ้านโดยใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง คือ เริ่มตั้งแต่สามหรือสี่ทุ่ม โดยโนราที่รำจะต้องเป็นโนราในชุมชนเท่านั้น หากโนราจากที่อื่นมาเล่นจะไม่ขาดเหมย (คำบนบาน) เพราะขาดความเข้าใจในการประกอบพิธี (ผ่อง แก้วสามกุล, สัมภาษณ์: 1 กันยายน 2559) และไม่เป็นที่พอใจของทวด (อินแก้ว ทองสมสี, สัมภาษณ์: 1 กันยายน 2559) เช้ารุ่งขึ้นในวันอังคารหรือวันเสาร์แรกของเดือนหกจะมีกิจกรรมการทำบุญตักบาตรพระและถวายอาหารแก่ทวด ส่วนโนราจะเริ่มขึ้นในเวลาเก้าโมงครึ่ง โดยเริ่มจากโนราเด็กก่อนแล้วจึงตามด้วยนางรำตามลำดับ เวลา สิบโมงครึ่ง เพื่อจะเริ่มพิธีสงฆ์โนราจึงพักการแสดงชั่วคราว จนถึงเวลาสิบเอ็ดโมงยี่สิบพิธีสงฆ์จบลงโนราจึงเริ่มทำการแสดงอีกครั้งด้วยการชาทวดหรือบูชาทวดโดยมีโนราใหญ่เป็นผู้ทำพิธี และมีการยกขันหมากตอนเที่ยงตรงพร้อมทั้งการจับบทยอกพรานก่อนจะเริ่มมีพิธีการแก้บนด้วยการออกพรานและรำโนรา เมื่อการแก้บนเสร็จสิ้นลงโนราใหญ่จะทำพิธีลาครูหม่อและขอพรทวดก่อนจะทำการส่งเทวดาและทำพิธีส่งหีบส่งคอนซึ่งในปีนี้เสร็จสิ้นลงในเวลาประมาณบ่ายโมงครึ่ง

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ ของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

รวมเวลาในการทำพิธีทั้งหมด 4 ชั่วโมง ซึ่งเดิมพิธีโนราบูชาทวดในช่วงกลางวันนั้นจะมีการแสดงจนถึงสี่โมงเย็น โดยจะมีทั้งการรำ 12 ท่า การว่าบท การเล่นเรื่อง แล้วจึงมีการออกพราน และรำแก้บน แต่ปัจจุบันทุกชั้นตอนได้ลดเวลาลงตามความสะดวกและความเหมาะสม

เรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนชุมชนวัดคูเต่า ตำบลแม่ทอม อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา พบว่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับโนราประชันโรงที่เคยมีมาในอดีต และยังคงอยู่ในความทรงจำของคนในพื้นที่ทั้งที่เป็นคนไทยพุทธ มุสลิม และคนไทยเชื้อสายจีน อันเป็นเรื่องเล่าที่แสดงถึงประสบการณ์ ความประทับใจ และการอยู่ร่วมกันผ่านกิจกรรมการชมมหรสพเดียวกันในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งปัจจุบันชุมชนวัดคูเต่าได้ห่างหายจากการจัดการแข่งขันประชันโรงโนรามาแล้วกว่า 50 ปี ด้วยความเจริญที่เข้ามาทำให้ทุกอย่างสะดวกสบายขึ้นผู้คนมีทางเลือกในการสร้างความสุขความบันเทิงให้กับชีวิตมากขึ้นแต่กลับทำให้การประชันโรงโนราลดน้อยลงโดย วัน รัตนชัย (สัมภาษณ์: 1 มีนาคม 2559) กล่าวว่า “โนราหายไปเพราะความเจริญเข้ามาคนนิยมแลหนังฉายแทน บวกกับค่าราคาก็แพงขึ้น แต่แรกค่าราคาคนละ 3,000 บาท ปัจจุบัน 20,000 ถึง 70,000 บาท” ส่วน เปลื้อง สุขสวัสดิ์ (สัมภาษณ์: 22 กรกฎาคม 2560) และ ใบเดาะ สุวรรณสาม (สัมภาษณ์: 13 พฤศจิกายน 2561) เห็นพ้องกัน คือ การที่โนราเองไม่ได้รักษารูปแบบการแสดงแบบเดิมของตนไว้อย่างการรำยาว และการเล่นเรื่องอย่างโบราณ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ผู้คนชื่นชอบและยังคงประทับใจอยู่ในความทรงจำ

โนราประชันโรงคือการแข่งขันการแสดงโนราระหว่างคณะโนราสองคณะ โดยแต่ละคณะจะต้องมีการอวดฝีมือทั้งการขับบท การรำ การเล่นเรื่อง และการหารูปแบบการแสดงที่แตกต่างและแปลกใหม่ มาเสนอแก่คนดูเพื่อเรียกความสนใจจากคนดู โดยระหว่างแข่งขันจะมีกรรมการบอกเวลาเป็นระยะ ซึ่งทั้งสองฝ่ายนอกจากจะต้องมีการแสดงที่ดีแล้ว เรื่องคาถาอาคมก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญสำหรับการแข่งขันแต่ละครั้ง และการเล่นของหรือการชมขวัญคู่ต่อสู้ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทั้งสองฝ่ายต้องประชันกัน และเป็นที่น่าสนใจแก่คนดูไม่น้อย การแข่งขันประชันโรงจะจัดเสร็จสิ้นภายในวันเดียว เป็นเวลา 6 – 7 ชั่วโมง กล่าวคือ หากจัดแข่งกลางวันจะเริ่มแข่งตั้งแต่แปดหรือเก้าโมงเช้าจนถึงบ่ายสามโมง หากจัดแข่งกลางคืนจะเริ่มจัดตั้งแต่หนึ่งหรือสองทุ่มถึงตีสี่ โดยจะพักเพียง 1 ชั่วโมงเท่านั้น ทั้งนี้ผลการตัดสิน

จะขึ้นอยู่กับจำนวนของคนดู โดยอาจจะมีหรือไม่มีของรางวัลก็เป็นได้ แต่สิ่งหนึ่งที่ฝ่ายชนะการแข่งขันจะได้อย่างแน่นอน คือ ชื่อเสียงและโอกาสที่จะได้รับการว่าจ้างในภายหน้าต่อไป

2) ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลา ตอนล่างมี 2 ภาพ คือ ภาพวาดโนราบูชาทวดบ้านท่าจีน และภาพวาดโนราประชันโรงวัดคูเต่า โดยออกแบบตามแนวคิดจิตรกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งแบ่งตามการจัดองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ ดังนี้ เอกภาพ สัดส่วน ความสมดุล และจังหวะลีลา

2.1 ภาพวาดโนราบูชาทวดบ้านท่าจีน

ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนชุมชนบ้านท่าจีน เป็นการนำเรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโนราบูชาทวดตามที่คนในชุมชนยังคงจดจำได้มานำเสนอในรูปแบบภาพวาด โดยมีหลักการออกแบบภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนชุมชนบ้านท่าจีนด้านรูปทรง แบ่งตามการจัดองค์ประกอบทางจิตรกรรม ดังนี้

ด้านเอกภาพ ออกแบบให้มีเอกภาพด้วยการสร้างเส้นนำสายตาในรูปแบบสามเหลี่ยมโดยเหลี่ยมมุมของแต่ละด้านจะมีกิจกรรมที่ล้วนแสดงถึงเรื่องราวสำคัญในการรำโนราบูชาทวด กล่าวคือ จากโรงโนรากลางคืนในมุมบนด้านซ้ายของภาพมีเส้นนำสายตาจากตัวอาคารบ้านเรือนทอดมายังโรงโนราในเวลากลางวันด้านล่างขวาของภาพและเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมช่วงกลางวันและกลางคืนด้วยเส้นของคันทนา ทำให้ภาพจากเรื่องเล่าโนราบูชาทวดจากความทรงจำร่วมของคนชุมชนบ้านท่าจีนมีความเป็นเอกภาพแม้จะมีกิจกรรมที่แตกต่างทั้งด้านเวลาและสถานที่

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ
ของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

ภาพที่ 1 : เส้นนำสายตาในภาพวาดโนราภูชาทวดบ้านท่าจีน

ที่มา : รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (2562)

ด้านสัดส่วน การออกแบบด้านสัดส่วนจะเป็นการกำหนดสัดส่วนของรูปทรงชาวบ้านที่สมส่วน แต่จะกำหนดสัดส่วน ระหว่างรูปทรงชาวบ้านและสิ่งอื่น ๆ อย่างบ้าน ศาลา วัวหรือต้นไม้ ตามอย่างศิลปะไทย กล่าวคือเป็นการกำหนดตามความเหมาะสมในการแสดงเรื่องราวตามเรื่องเล่าให้ครบถ้วนครอบคลุมมากกว่าการคำนึงถึงขนาดสัดส่วนตามความเป็นจริง

ด้านความสมดุล สร้างความสมดุลด้วยการกระจายน้ำหนักของสี ถึงแม้การให้ค่าน้ำหนักในด้านซ้ายที่แสดงภาพกิจกรรมการชมการรำโนราในหมู่บ้านและการชนวัวซึ่งจะมีน้ำหนักที่เป็นกลุ่มก้อนหนักแน่นมากกว่าด้านขวาที่เน้นนำเสนอบรรยากาศกิจกรรมบริเวณลานทวดและทุ่งนาหลังฤดูเก็บเกี่ยวที่ค่อนข้างโล่ง แต่สามารถสร้างความสมดุลได้โดยการกระจายน้ำหนักในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน และด้วยองค์ประกอบที่หลากหลายในด้านขวาช่วยให้เกิดความสมดุลทางความรู้สึกได้เป็นอย่างดี

ด้านจังหวะลีลา เป็นการจัดจังหวะลีลาแบบเคลื่อนที่ โดยวิธีการสลับค่าน้ำหนักของสีเข้ม กลาง อ่อน มีด สว่าง ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว คนดูสามารถเคลื่อนสายตาได้ทั่วทั้งภาพไม่จำเจน่าเบื่อ

ภาพที่ 2 : ผลงานโดย รื่นฤทัย รัตสุวรรณ

ที่มา : รื่นฤทัย รัตสุวรรณ (2562)

ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนชุมชนบ้านท่าจีนเป็นการนำเรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโนราบูชาทวดตามที่คนในชุมชนยังคงจดจำได้มานำเสนอในรูปแบบภาพวาด โดยภายในภาพจะแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลาอย่างชัดเจนด้วยสีที่แสดงบรรยากาศภายในภาพและแนวของต้นไม้โดยในส่วนของภาพด้านบนซ้ายจะแสดงซึ่งช่วงเวลากลางคืนที่มีการแสดงโนราเพื่อความบันเทิงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “รำในบ้าน” อันเป็นการรำเพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในหมู่บ้านและเป็นการบอกกล่าวชาวบ้านถึงกำหนดการที่จะเกิดขึ้นในช่วงเช้าวันถัดไป และในส่วนที่เหลือของภาพจะเป็นภาพบรรยากาศในวันงานบูชาทวดซึ่งมีกิจกรรมหลากหลายทั้งการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ การก่อเจดีย์ทราย การชนวัว การส่งหีบส่งคอนและที่ขาดไม่ได้คือการรำโนราบูชาทวด โดยบรรยากาศภาพบ่งบอกถึงสภาพแวดล้อม บ้านเรือน อาชีพ และกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวันงานซึ่งล้วนได้แรงบันดาลใจมาจากคำบอกเล่าจากความทรงจำของคนในชุมชนบ้านท่าจีนทั้งสิ้น

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ
ของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

การชมภาพวาดตามลำดับเรื่องราวเริ่มจากการ การชมในส่วนของการรำในบ้าน คือในส่วนด้านบนซ้ายซึ่งแสดงลักษณะของสีที่มีดและเข็มเพื่อแสดงถึงยามค่าคืนที่มีแสงไฟส่องออกมาจากตะเกียงเจ้าพายุซึ่งอยู่ด้านหน้าโรงแสดงที่ให้แสงสว่างอันโดดเด่นเพียงดวงเดียว เพื่อให้คนดูได้พินิจถึงอากัปกิริยาในการแสดงของโนราร่วมกับทุกคนที่อยู่ภายในภาพ ซึ่งกำลังชมศิลปะการแสดงที่ตนชื่นชอบอยู่ตรงหน้าร่วมกัน และโดยรอบรายล้อมด้วย บ้านเรือนและต้นไม้ที่เคยมียู่จริง อันจะช่วยกระตุ้นให้หวนนึกถึง ความบันเทิงใจและความอบอุ่นที่ผ่านมา และเมื่อเคลื่อนสายตาลงต่ำ จะเจอกับทิวต้นไม้ ทั้งไม้พุ่มและไม้ยืนต้นที่หนาแน่นเรียงรายอยู่ริมทางเดินดินแดงขรุขระอย่างในอดีต ทั้งนี้เมื่อทอดสายตาเรื่อยมาตามทางเดินด้านขวาก็จะเจอกับทิวทัศน์ท้องนากว้างที่เพิ่งผ่านฤดูเก็บเกี่ยวบ่งบอกช่วงเวลาของการจัดพิธีโนราบูชาทวดและแนวเขายาวที่อยู่ไกลออกไปด้านหลังหมู่บ้านในบรรยากาศเงียบสงบ ก่อนจะได้เจอกับความครึกครื้นและพบเห็นผู้คนมากมายในส่วนด้านล่างของภาพ ทั้งกลุ่มคนที่อาศัยร่วมเงาต้นไม้ใหญ่เพื่อดูโนรากำลังรำอย่างเพลิดเพลิน คนแก่เฒ่าที่กำลังเตรียมข้าวปลาอาหารตระเวนแก่พระถวายแก่ทวด และนำอาหารไปแขวนยังคานหาบไม้สำหรับพิธีส่งหาบส่งคอน ในขณะที่เด็ก ๆ นั่งก่อกองทรายและวิ่งเล่นไปมาอย่างสนุกสนาน และคนอื่นไม่น้อยก็กำลังเชียร์วิวชนอยู่ด้านหลังศาลาทวด บ้างยืนเชียร์สู้แดดบ้างนั่งลงหลบร้อนใกล้พุ่มต้นเตยหนามและส่งเสียงประกอบท่าทางอย่างสนุกสนาน

ภาพที่ 3 : รายละเอียดภายในภาพวาดโนราบุชาทวดบ้านท่าจีน

ที่มา : รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (2562)

2.2 ภาพวาดโนราประชันโรงวัดคูเต่า

ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนชุมชนวัดคูเต่า เป็นการนำเรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโนราประชันโรงตามที่คนในชุมชนยังคงจดจำได้มานำเสนอในรูปแบบภาพวาด แสดงเหตุการณ์การจัดการแข่งขันโนราประชันโรง วัดคูเต่า ในอดีตที่ผ่านมากกว่า 50 ปี โดยภายในภาพแสดงลักษณะของพื้นที่และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดแข่งขันโนราประชันโรง เช่น การจัดการสถานที่ รูปแบบการแสดงในช่วงสำคัญ ๆ ลักษณะและท่าทางของผู้ชมภายในงาน

การออกแบบภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนชุมชนวัดคูเต่าด้านรูปทรง แบ่งตามการจัดองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ ดังนี้

ด้านเอกภาพ ออกแบบให้มีเอกภาพด้วยการเน้นจุดที่น่าสนใจอย่างบริเวณโนราประชันโรงโดยใช้ทิศทางของทัศนียภาพของอาคารเรียน โรงโนรา ผ่ากั้นการแสดง ต้นไม้ และภาพของชาวบ้านที่มุ่งเข้าหาจุดเด่นหรือจุดสนใจ ที่แม้จะมองจากด้านใดก็จะมีเส้นนำสายตามาสู่บริเวณการแข่งขันประชันโรงทั้งสิ้น

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ
ของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

ภาพที่ 4 : เส้นนำสายตาภายในภาพวาดโนราประชันโรงวัดคูเต่า

ที่มา : รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (2562)

ด้านสัดส่วน การออกแบบด้านสัดส่วนจะเป็นการกำหนดสัดส่วนของรูปทรงชาวบ้านที่สมส่วน แต่จะกำหนดสัดส่วนระหว่างรูปทรงชาวบ้านและสิ่งอื่น ๆ อย่างโรงโนราหรือต้นไม้ตามอย่างศิลปะไทย กล่าวคือเป็นการกำหนดตามความเหมาะสมในการแสดงเรื่องราวตามเรื่องเล่าให้ครบถ้วนครอบคลุมมากกว่าการคำนึงถึงขนาดสัดส่วนตามความเป็นจริง

ด้านความสมดุล ออกแบบให้ภาพเกิดความสมดุลด้วยการกำหนดให้น้ำหนักของภาพทั้งด้านซ้ายและขวาเท่ากันหรือใกล้เคียงกันทำให้ภาพมีความสมดุลและมีเอกภาพ ซึ่งเป็นที่นิยมในการเขียนงานศิลปะไทยและมีความสอดคล้องกับเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ การปะทะของคณะโนราทั้ง 2 คณะซึ่งอยู่ในช่วงสำคัญในการเรียกผู้ชมนั้นคือการแสดงโนราตัวอ่อน และการทำให้กลุ่มคนในภาพมีจำนวนใกล้เคียงกันแสดงถึงการประชันโรงที่มีความน่าสนใจเพราะแสดงถึงการมีฝีมือไล่เลี่ยองโนราทั้ง 2 คณะ ดึงดูดให้ตัวผู้ชมภาพวาดเองได้พินิจตัดสินถึงคณะที่ถูกใจตนทำให้เพิ่มอรรถรสในการชม

ด้านจังหวัดลพบุรี การออกแบบจังหวัดลพบุรีเป็นการออกแบบแบบเคลื่อนที่ กล่าวคือเป็นการสร้างให้ภาพดูมีชีวิตและมีความเคลื่อนไหว โดยออกแบบให้ภาพชาวบ้าน และโนรามีกิริยาท่าทางที่แตกต่างกัน เช่น การนั่งหรือยืนชมอย่างใจจดใจจ่อ การหันซ้ายหันขวาพูดคุย การรีบวิ่งมาชมโนรา หรือแม้กระทั่งการแอบลอดผ้ากั้นการประชันโรง เหล่านี้ทำให้ภาพมีความสนุกสนานเป็นการกระตุ้นการมองและทำให้คนดูเกิดอารมณ์ร่วมไปกับภาพ

ภาพที่ 5 : ภาพวาดโนราประชันโรงวัดคูเต่า

ที่มา : รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (2562)

วัดคูเต่าคือพื้นที่แหล่งความทรงจำเกี่ยวกับโนราของคนชุมชนวัดคูเต่า ภายในภาพวาดเรื่องเล่าโนราในความทรงจำร่วมของคนชุมชนวัดคูเต่าจึงมีองค์ประกอบหลักเป็นโนราขณะแข่งขันประชันโรง และมีองค์ประกอบเสริมที่บ่งบอกว่าอยู่ภายในวัดคูเต่า

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ ของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

กล่าวคือ ทั้งสองโรงจะอยู่ภายในม่านกันเดียวกันและตั้งอยู่ด้านหน้าอาคารโรงเรียนวัดคูเต่า ซึ่งเป็นโรงเรียนแห่งแรกของชุมชน และเพื่อบ่งบอกสถานที่ให้ชัดเจนส่วนด้านล่างของภาพ หรือก็คือเบื้องหน้าของโรงโนราจะมีส่วนของซุ้มประตูกำแพงและหลังคาของพระอุโบสถ วัดปรากฏอยู่ซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดคูเต่าที่ผสมผสานระหว่าง ศิลปะไทยและศิลปะจีน นัยหนึ่งเป็นการบ่งบอกถึงการเป็นชุมชนที่เปิดกว้างและยอมรับ การเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอก ทำให้ชุมชนวัดคูเต่าเป็นชุมชนที่คนต่างชาติต่างศาสนา สามารถมาอยู่ร่วมกันได้ตั้งแต่อดีต ส่วนมุมด้านขวาของภาพเป็นภูมิที่เป็นดั่งตัวแทน รูปแบบของสถาปัตยกรรมชาวบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์การเป็นสถาปัตยกรรมไทยท้องถิ่น อันเป็นวัฒนธรรมหลักของชุมชน และบริเวณใกล้เคียงปรากฏอาคารไม้ขนาดเล็กใต้ถุนสูง อีกหนึ่งหลังนั้นคือโรงหนังตะลุงถาวร บ่งบอกถึงความนิยมในมหรสพอีกอย่างหนึ่งของ ชุมชนวัดคูเต่าและทำให้ภาพของวัดที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยเป็นทั้ง พื้นที่ทางพิธีกรรม การเป็นแหล่งเรียนรู้เขียนอ่าน และยังเป็นแหล่งความบันเทิงอย่าง หนังตะลุงและโนราอีกด้วยและในส่วนของโนราเองก็แสดงฉากสำคัญอย่างโนราตัวอ่อน และการรำรำที่สวยงามโชว์ฝีมือเต็มรูปแบบสมกับการแสดงเพื่อการแข่งขัน

ภาพที่ 6 : รายละเอียดภายในภาพวาดโนราประชันโรงวัดคูเต่า

ที่มา : รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (2562)

คณะโนราประชันโรงคณะที่ 1 ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของม่านกันโดยคณะโนรา กำลังทำการแสดงการห้อยตัวอยู่บนคานซึ่งจะมี 2 คนจับปลายไม้ทั้งสองด้านไว้แล้วยก โนราที่กำลังทำการแสดงห้อยตัวเดินไปยังผู้ชมให้ใกล้ที่สุดเพื่อสร้างความตื่นเต้นตระการตา จนผู้ชมบางคนถึงขั้นยกมือขึ้นมาเพื่อที่จะรอรับตัวโนราที่กำลังทำการแสดงด้วย

ความหวาดเสียว และการแสดงดังกล่าวเรียกความสนใจจากผู้ชมได้เป็นอย่างมาก เพราะต่างชี้ชวนให้คนอื่น ๆ ได้หันดู ไม่เว้นแม้กระทั่งแม่ค้าแม่ขายที่หยุดหันมองโนราจนลิ้มขายของไปชั่วขณะ ในเวลาเดียวกันภายนอกม่านกันด้านซ้ายของคณะโนราก็มีโนราคนหนึ่งกำลังนั่งถ่ายท้องหนักอาจด้วยโดนคุณไสยฝังตรงข้าม เพราะการประชันโรงก็จะมี การแอบแฝงการประชันคาถาอาคมอยู่ด้วยนั่นเอง

คณะโนราประชันโรงคณะที่ 2 จะอยู่ทางด้านขวาของม่านกันโดยคณะโนรา กำลังทำการแสดงโนราตัวอ่อน ซึ่งทำการแสดงทั้งภายในโรงโนราและภายนอกโรงโนรา เพื่อให้ผู้ชมได้ดูอย่างใกล้ชิดและจุใจ บริเวณใกล้เคียงนอกจากจะมีผู้ใหญ่ทั้งชายและหญิงนั่งดูและยืนดูอยู่ด้วยความสนใจแล้วนั้นยังมีเด็ก ๆ ที่กำลังวิ่งเล่นและทำท่าทางรำรำตามอย่างโนราที่กำลังทำการแสดงอยู่ด้วย ผู้ชมบางคนก็มีที่ท่าว่าจะลุกไปดูคณะโนรา ฝังตรงข้ามตามคำเชิญชวนของเพื่อน แต่ก็มีบางคนกำลังเดินเข้ามาจับจองที่นั่งเพื่อชมการแสดง ในขณะที่ภายนอกม่านกันก็จะมีคนที่กำลังแอบลอดผ้าม่านเข้ามาด้วย ไม่ค่อยอยากเสียเงินค่าเข้าชม นอกจากนี้แล้วนั้นยังมีสุนัขที่กำลังวิ่งไล่ตามเด็ก ๆ และบ้างก็กำลังฉี่เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของของพื้นที่ ตอกย้ำความรู้สึกที่ว่าคณะโนราที่มาประชันโรงนั้นเป็นเพียงผู้มาเยือนในบางวาระโอกาสเท่านั้น

ภาพที่ 7 : รายละเอียดของภาพบริเวณคณะโนราประชันโรงทั้ง 2 คณะ

ที่มา : รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (2562)

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ ของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่างทั้ง 2 ภาพเป็นการเล่าเรื่องผ่านภาพโดยการนำเรื่องราวที่คนในชุมชนบ้านท่าจีนและชุมชนวัดคูเต่าจดจำได้ในเรื่องโนราบูชาทวดและโนราประชันโรงมานำเสนอในรูปแบบภาพวาด ซึ่งข้อมูลในการวาดภาพเกิดจากการนำผลจากการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลในภาคสนามเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับโนราบูชาทวดบ้านท่าจีน และโนราประชันโรงวัดคูเต่ามาประมวลผลร่วมกับข้อมูลภาพ แล้วจึงนำมาร่างภาพก่อนการขยายงานจริง ด้วยเทคนิคสีฝุ่นบนกระดาษสาขนาด 80 x 100 เซนติเมตร จำนวน 2 ภาพ ทั้งนี้ผลงานชุด “ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” จะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการบันทึกความทรงจำทางวัฒนธรรม และเป็นสื่อกลางส่งต่อความทรงจำ อีกทั้ง เป็นแหล่งความรู้และความทรงจำแบบสหวิทยาการที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวจากอดีต ทำให้มองเห็นชีวิตของผู้คนและทราบถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่างในอดีต โดยมีวัตถุประสงค์และขั้นตอนในการสร้างสรรค์ ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์ผลงานชุด “ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” ประกอบด้วย เฟรมไม้ชิงผ้าดิบขนาด 80 x100 เซนติเมตร กระดาษสาญี่ปุ่น สีน้ำพลาสติกสีขาว กาวลาเท็กซ์ และแปรงทาสีสำหรับเตรียมพื้นเฟรม พู่กันขนาดต่าง ๆ สีฝุ่น ถังน้ำ สะพานรองมือ จานสี และผ้าเช็ดพู่กัน สำหรับขั้นตอนการลงสีตัดเส้นผลงาน กระดาษขาว กระดาษไข ดินสอ ยางลบ และผงสีคาร์บอน สำหรับร่างภาพ

ขั้นตอนในการสร้างสรรค์ผลงานชุด “ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” เริ่มต้นจากการทำพื้น โดยรองพื้นชั้นแรกด้วยสีน้ำพลาสติกสีขาวผสมน้ำและกาวลาเท็กซ์พอประมาณแล้วนำกระดาษสาแผ่นน้ำก่อนนำมาปูบนเฟรมผ้าดิบเป็นชั้นที่ 1 แล้วจึงรองพื้นด้วยสีน้ำพลาสติกสีขาวผสมน้ำและกาวลาเท็กซ์อีกครั้งหนึ่งก่อนทำการปูกระดาษสาชั้นที่ 2 ทำเช่นนี้จนครบ 3 ชั้น ก่อนจะรอให้หมาดพอประมาณ ในขั้นตอนสุดท้ายให้ผสมสีน้ำพลาสติกกับน้ำแบบเหลวเจือจางแล้วรองพื้นเป็นรอบสุดท้ายก่อนจะร่างภาพและลงสีตัดเส้นตามลำดับจนผลงานเสร็จสมบูรณ์

อภิปรายผล

การอภิปรายผลเรื่อง “เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” มีข้อค้นพบที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้

1) ผู้คนมักจะจดจำได้ในสิ่งที่ปฏิบัติเป็นประจำหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของตน

เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องเล่าโนราสะท้อนให้เห็นว่าปฏิบัติการณ์โนราภายใต้ความเชื่อและพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของคนก่อให้เกิดความยั่งยืนมากกว่าโนราที่เน้นเพื่อความบันเทิง ทั้งนี้เพราะมีการส่งต่อด้านความเชื่อผ่านพิธีกรรมที่ชัดเจนและความเชื่อเหล่านั้นได้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต และฝังรากลึกอยู่ในจิตใจมีอาจคล้าย ดังเช่นความทรงจำเกี่ยวกับโนราบูชาทวดบ้านท่าจีนที่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมากกว่า 3 ช่วงอายุคนในวันเวลาที่รับรู้ร่วมกัน คือ วันอังคารหรือวันเสาร์แรกของเดือนหกของทุกปี ภายใต้ความเชื่อที่ว่าหากประกอบพิธีกรรมโนราบูชาทวดแล้วชีวิตจะสงบสุขและเมื่อมีความทุกข์เจ็บป่วยไข้หรือมีเหตุเดือดร้อนอันใดในชีวิตก็จะบนบานต่อทวดและแก้บนผ่านพิธีโนราบูชาทวดและด้วยเหตุแห่งความเชื่อและไสยศาสตร์การแก้บนดังกล่าวทำให้ความเชื่อเรื่องทวดได้ดำเนินการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และเป็นความทรงจำที่ฝังลึกอยู่ในใจ เมื่อถูกกระตุ้นเพียงเล็กน้อยก็จะจดจำได้และส่งต่อความทรงจำดังกล่าวออกมาเป็นคำบอกเล่าได้เช่นกัน อีกทั้งชุมชนบ้านท่าจีนยังมีแหล่งความทรงจำที่สามารถพบเห็นและคอยกระตุ้นเตือนความทรงจำเรื่องโนราบูชาทวดได้เป็นอย่างดี คือ ศาลาทวดและไม้สลักรูปทวดทำให้เรื่องทวดและโนราบูชาทวดเป็นที่จดจำมีอาจลิม

2) ศาลาทวดตาขุนดำกับการเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

พื้นที่ชุมชนบ้านท่าจีนในปัจจุบันเป็นพื้นที่ทางผ่านระหว่างศูนย์กลางทางการค้าและเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดสงขลาอย่างเมืองหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ และเมืองท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และธรรมชาติอย่างเมืองบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ทำให้ง่ายต่อการกลืนกลายทางวัฒนธรรม แต่ด้วยมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เป็นศูนย์รวมแห่งกิจกรรมและจิตใจอย่างศาลาทวดตาขุนดำทำให้ความสัมพันธ์และรูปแบบความเชื่อและทัศนคติของกลุ่มคนทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงยังคงเชื่อมต่อสัมพันธ์กันได้ ด้วยศาลาทวดตาขุนดำอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางระหว่างชุมชนย่อยเดิม 8 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านคำค่า ชุมชน

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ ของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

บ้านนอก ชุมชนบ้านดิน ชุมชนบ้านในบ้าน ชุมชนบ้านหัวเปลวซึ่งทั้ง 5 ชุมชน คือ หมู่ที่ 7 บ้านท่าจีนในปัจจุบัน และชุมชนโคกหาร ในปัจจุบัน คือ หมู่ที่ 9 บ้านโคกหาร ซึ่งผู้คนทั้ง 2 หมู่บ้านยังคงมาทำบุญยังหลาทวดอยู่เป็นประจำทุกปี และจะมีคนในชุมชนบ้านบ่อโพธิ์ หมู่ที่ 6 และบ้านกลางนา หมู่ที่ 8 ในบางส่วนที่มีพื้นที่เพิ่มเติมอยู่ในหมู่ที่ 7 มาร่วมงานอยู่เป็นประจำเช่นกัน ศาลาทวดตาขุนดำจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่แสดงออกถึงความเป็นคนบ้านท่าจีน และเป็นพื้นที่สำคัญ ของชุมชนที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบ้านท่าจีนกับชุมชนอื่น ทั้งยังเป็นพื้นที่แสดงถึงความกตัญญูของคนที่มีต่อทวดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาลาทวดตาขุนดำ จึงมีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและลานทวดตาขุนดำก็เป็นศูนย์กลางการจัด กิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตทั้งงานบุญ งานศพ งานบวช และงานเฉลิมฉลองในวาระ โอกาสต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าด้วยศาลาทวดตาขุนดำอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางชุมชนทำให้นอกจากจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนและคนบริเวณชุมชนใกล้เคียงแล้วยังเป็น ศูนย์รวมกิจกรรมที่สะท้อนวัฒนธรรมชุมชนที่มีทิศทางความยั่งยืนอย่างหนึ่งตามรูปแบบ การศึกษาของ สิงหนาท แสงสีหนาท (2548, น. 31) เกี่ยวกับเกณฑ์การเป็นศูนย์กลาง ชุมชนกับวัฒนธรรมความยั่งยืนที่ว่า หากองค์ประกอบที่ตั้งอยู่บนตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลาง ทางจิตใจที่เกื้อหนุนให้ระบบคุณค่าดั้งเดิมทางวัฒนธรรมคงอยู่ย่อมแสดงว่ามีการรักษา อัตลักษณ์ในวัฒนธรรมร่วมของชุมชนเอาไว้ได้อยู่ในปัจจุบัน และหากยังเกื้อหนุนให้มี วัฒนธรรมความยั่งยืนเกิดขึ้นบนปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของพื้นที่ศูนย์กลางชุมชนเช่นนี้จะส่งผลให้ชุมชนมีความยั่งยืน

3) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและวัฒนธรรม

บริเวณชุมชนวัดคูเต่ามีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนมาแล้วกว่า 200 ปี และมี สายน้ำที่เชื่อมต่อกับชุมชนอื่น ๆ และคนภายนอกไม่เว้นแม้กระทั่งชนชาวจีน และมลายู ที่มาติดต่อซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร และมีโนราเดินโรง (เดินทาง) มาแสดงบ่อยครั้ง และเคยมีการจัดงานโนราประชันโรงอย่างต่อเนื่องในอดีต ทำให้บริเวณนี้เป็นจุดรวมคนดู ต่างวัฒนธรรมทั้งในชุมชนเองและจากนอกชุมชนที่สามารถเดินทางมาได้ทั้งทางน้ำและ การเดินเท้าอย่างสะดวก กระทั่ง 50 ปีที่ผ่านมาโนราประชันโรงเริ่มหายไปจากชุมชนวัดคูเต่า ด้วยมีภาพยนตร์กลางแปลงเข้ามาแทนที่ ผนวกกับโนรามีราคาสูงขึ้นจากเดิมประมาณ

3,000 บาท ปัจจุบันราคา 20,000-70,000 บาท ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยตรง กล่าวคือเดิมวัดคูเต่าเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าและเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองด้วยตั้งอยู่ระหว่าง 3 สายน้ำด้วยกัน คือ สายน้ำจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือที่ทอดยาวจากกลุ่มทะเลสาบสงขลา เข้าสู่วัดคูเต่าก่อนจะแยกออกอีก 2 สายโดยสายแรกผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงของวัดไหลไปยังตัวเมืองหาดใหญ่ อีกสายไหลผ่านทางทิศเหนือของวัดเชื่อมต่อกับทะเลสาบสงขลาฝั่งแหลมโพธิ์ เหล่านี้จึงทำให้ผู้คนหลังไหลมาซื้อขายกันยังตลาดหน้าวัดคูเต่าอย่างคลาคล่ำ เมื่อมีการจัดการแข่งขันโนราประชันโรงผู้คนที่สะดวกในการเดินทางมารับชม ต่างกับปัจจุบันที่การเดินทางเปลี่ยนรูปแบบไปใช้ถนนที่สะดวกกว่าและเกิดตลาดใหม่ขึ้นมากมาย ทำให้ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเดิมอย่างวัดคูเต่าซบเซาลงไม่มีคนต่างถิ่นต่างชาติเข้ามาในพื้นที่ และยังสภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคืองอย่างมากในปัจจุบัน การกลับมาของวัฒนธรรมการรับชมหรสพที่ยิ่งใหญ่อย่างการประชันโรงโนราณ วัดคูเต่า คงเป็นเพียงความหวังของคนเก่าแก่ในพื้นที่เท่านั้น

4) ภาพวาดจากเรื่องเล่า ความจำเพาะของภาพในการสื่อสาร

แม้ภาพวาดหรือผลงานศิลปะจะได้ชื่อว่าเป็นภาษาหนึ่งในการสื่อสารของมนุษย์ แต่เชื่อว่าภาพจะเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้อย่างสากลและฉับพลันที่ผู้ชมทุกคนจะสามารถเข้าใจตรงกันในทุก ๆ ภาพ จริงอยู่ที่หากเรานำสัญลักษณ์ของธงชาติไทยมาใช้อาจทำให้คนทุกคนในประเทศนี้รู้ซึ่งความหมาย เพราะลักษณะที่หยิบยกมานั้นมีลักษณะที่หมายรู้ร่วมกันด้วยประสบการณ์และการสั่งสอนจากสังคม แต่ทว่าในความเป็นจริงแล้วสัญลักษณ์ดังกล่าวอาจแสดงตัวมาเพียงการเป็นแถบสี แดง ขาว น้ำเงินที่เรียงสลับกัน และหากผู้ชมไม่ใช่ชาวไทยโดยเนื้อแท้ก็คงมีอาจนึกถึงความหมายแฝงที่มากกว่าการวางสีเหล่านั้นได้ นี่คือสิ่งที่ผู้สร้างสรรค์ภาพวาดจากเรื่องเล่าพึงตระหนักถึงในการเลือกมาซึ่งสัญลักษณ์ที่มีความหมายเฉพาะถิ่น เฉพาะวัฒนธรรม แต่สามารถสื่อแสดงถึงเรื่องเล่าเหล่านั้นได้ โดยอาศัยบริบทของภาพเพื่อการตีความที่จะนำไปในทิศทางเดียวกัน เช่น วัฒนธรรมการทำบุญตามความเชื่อที่หลากหลายของชาวบ้านบ้านท่าจีนที่มีทั้งการถวายอาหารแก่พระสงฆ์บนศาลาพระการถวายอาหารแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนศาลาหวด และการแขวนอาหารไว้บนคานไม้แควดวงวิญญานไม่ทราบชื่อ เหล่านี้คือวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่ผู้เขียนสร้างภาพขึ้นจากคำบอกเล่า และภาพเหล่านี้ก็จะกลายเป็นภาพจำจากรุ่นสู่รุ่นแม้ผู้เล่าจะล่วงลับไป แต่ความเป็นจริงที่เคย

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ ของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

เกิดขึ้นในอดีตเหล่านี้ก็จะยังคงอยู่เป็นความรู้ ความทรงจำ และสามารถรักษาความจำเพาะของวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้ผ่านภาพวาดจากความทรงจำเหล่านี้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากกาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์

การวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” เป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับโนราในความทรงจำของคนชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ทำให้เห็นถึงความเชื่อและ ค่านิยมของคนได้ที่สัมพันธ์กับพัฒนาการทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่สามารถนำไปวิเคราะห์หาความเป็นชุมชนคนได้ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนทะเลสาบสงขลาในอดีต

2) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลงานศิลปะชุด “ภาพวาดจากเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำร่วมของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง” เป็นเครื่องมือหนึ่งในการบันทึกความทรงจำทางวัฒนธรรมและเป็นสื่อกลางส่งต่อความทรงจำ ที่ทำให้มองเห็นชีวิตของผู้คนและทราบถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ที่สามารถประยุกต์ใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความภาคภูมิใจแก่เจ้าของวัฒนธรรม จากรุ่นสู่รุ่น ช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และเป็นต้นแบบในการสร้างประติมากรรมเชิงวัฒนธรรม เพื่อใช้ประกอบการศึกษาเรียนรู้ด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ทั้งในระบบการเรียนในสถานศึกษา และพิพิธภัณฑ์ อีกทั้งเป็นแนวทางให้หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรสามารถนำไปประกอบการวางแผนนโยบายและปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชนต่อไป

3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาเรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำร่วมของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาในครั้งต่อไป คือ โนรากับปัจจัยที่ทำให้คนต่างที่ ต่างสถานะ และต่างศาสนา สามารถมีความทรงจำร่วมกันและนำพาสังคมสู่ความสันติ

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฉินินพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนการจัดทำวิทยานิพนธ์จากมหาวิทยาลัยทักษิณ

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรชัย ศุภระกาญจน์. (2523). *พิธีกรรมที่น่าศึกษาในโนราโรงครู*. พุมเทวาทิระลิกงานเขตชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ขุนอุปถัมภ์นรากร. 111-125.
- ชวน เพชรแก้ว. (2540). *ที่ทรรศน์วัฒนธรรม รวมบทความทางวิชาการวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ประหยัด เกษม. (2523). *การแสดงโนราจากอดีตถึงปัจจุบัน*. พุมเทวาทิระลิกงานเขตชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ขุนอุปถัมภ์นรากร. 126-138.
- พิทยา บุขรรัตน์. (2546). *รายงานการวิจัยเรื่อง การแสดงพื้นบ้าน : การเปลี่ยนและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กรณีศึกษาหนังตะลุงและโนราช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน*. สงขลา : สถาบันทักษิณคดี มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- รีนฤทัย รอดสุวรรณ. (2559). *สถานภาพงานวิจัยโนราในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2532-2558)*. เอกสารประกอบการประชุม รัฐ คนไท/ไทย ชายแดน และทิศทางใหม่ๆ ในไทยศึกษา งานประชุมวิชาการประจำปี 2559. 2559(1), 362-376.
- สมเกียรติ ตั้งนโม. (2559.) *ศิลปะในสายตาสังคมวิทยา บทความลำดับที่ 22 สังคมวิทยาศิลปะ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www1.midnightuniv.org/fineartcmu2001/newpage4.htm>. [2559, กันยายน 10].
- สิงหนาท แสงสีหนาท. (2548). *ศูนย์กลางชุมชนกับวัฒนธรรมความยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนไทใต้คง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน*. หน้าจั่ว. 25-32.

บุคลากรกรม

ไบเตาะ สุวรรณสาม (ผู้ให้สัมภาษณ์). รีนฤทัย รอดสุวรรณ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านเลขที่ 131/1 หมู่ 7 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2561.

เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำ
ของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

เปลื้อง สุขสวัสดิ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (ผู้สัมภาษณ์). ที่วัดคูเต่า หมู่ 3 ตำบลแม่ทอม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2560.

ผ่อง แก้วสามกุล (ผู้ให้สัมภาษณ์). รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (ผู้สัมภาษณ์). หมู่ที่ 7 ตำบล น้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2559.

วัน รัตนชัย (ผู้ให้สัมภาษณ์). รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (ผู้สัมภาษณ์). ที่วัดคูเต่า หมู่ 3 ตำบล แม่ทอม 1 มีนาคม 2559.

อินแก้ว ทองสมสี (ผู้ให้สัมภาษณ์). รื่นฤทัย รอดสุวรรณ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2559.

Received: February 21, 2020

Revised: March 10, 2020

Accepted: March 11, 2020